

## BRUSSELSEPOORTSTRAAT NR. 142

### Een huis in een straat met een rijke geschiedenis

Tineke De Smet

De aankoop in 2004 van een huis in de Brusselsepoortstraat vormde de aanleiding tot een zoektocht naar wat er achter de stenen verborgen zit. Hoe zag het er daar uit, een eeuw, meerdere eeuwen geleden? Op het eerste gezicht leek het niet evident zoiets te doen. De straat had op dat moment niet de allerbeste reputatie vanwege de onguere types die er huis hielden. Het aangekochte pand was gedurende tien jaar daarvoor gebruikt voor allerlei doeleinden, tot discotheek toe, waardoor bijna alle interieurelementen jammer genoeg verloren gingen. Enkel de gevel verraadde nog hoe mooi de woning ooit moest geweest zijn toen deze in 1876 nieuw gebouwd werd door landmeter Edmond Leyns in neoclassicistische stijl. Na een drie jaar durende totaalrenovatie kwam een woning tevoorschijn die de oorspronkelijke staat eer aan deed (afb. 1).

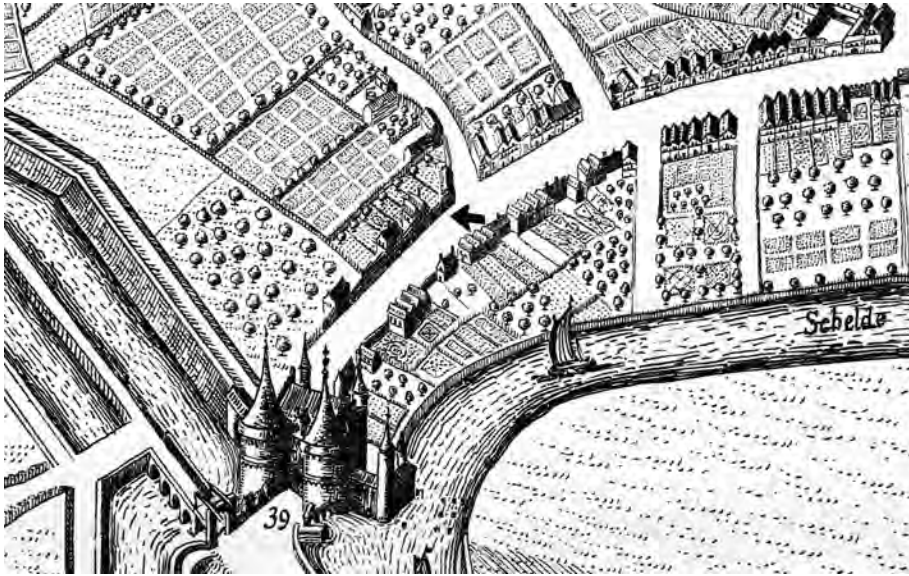


Afb. 1. Nummer 142 in de jaren 1970: het huis, onderdeel van het hoekgebouw aan de Kregelstraat doet dienst als winkel, na renovatie in 2007 als particuliere woning (eigen verz.).

Lang voor Leyns moet er reeds bebouwing in die buurt geweest zijn want op het welbekende panoramisch gezicht op Gent 1534 dat in het STAM (het Stadsmuseum Gent) te bewonderen is, zijn de (huidige) Brusselsepoortstraat en Kregelstraat reeds weergegeven, omzoomd door bebouwing. De woning ligt ongeveer op de hoek van de Brusselsepoortstraat en de Kregelstraat. Vandaar dat we de voorganger(s) van het huis bij benadering kunnen situeren op dit bijna vijf eeuwen oude schilderij. Ook op het plan Hondius van 1641 (afb. 2) en dat van Saurel van 1841 staan er woningen of daarop lijkende bouwwerken afgebeeld op die plek. Op het plan Gérard (1855-1857) is de Brusselsepoortstraat afgelijnd door aaneen gesloten kleine bouwperceeltjes (afb. 3). De Lange Crevelstraat (nu Kregelstraat) is slechts aan één zijde bebouwd. Die huisjes grensden er aan een smal weggetje dat de Brusselse met de Sint-Lievenspoortstraat verbond.

Op een plan uit 1878 (Gevaert en Van Impe) staan er geen huizen meer weergegeven op het perceel. De hele zone tussen de Kregelstraat en de poort is kaalgeschoren (afb. 4). Dit was een gevolg van het rechte trekken van de Brusselsepoortstraat en de daarmee gepaard gaande afbraak in de jaren 1873-1874. De als hinderlijk ervaren S bocht werd weggewerkt. De straat zou voortaan recht naar een nieuwe brug toelopen. Dat was de recent gerenoveerde Keizerbrug met de Brusselsepoortsluis. Die werken werden nodig geacht om de voor ons, anno 2016, onvoorstelbare wegverbinding Brussel-Oostende te realiseren, dwars door de oude stad. Het is om die reden dat in dezelfde jaren de Sint-Joriskapel in de Lange Violettestraat en het Klein Vleeshuis aan de (huidige) Vogelmarkt afgebroken werden, de Zonnestraat aangelegd en talrijke eeuwenoude huizen afgebroken. Het oude bochtige wegtracé van de Brusselsepoortstraat is nog herkenbaar in de straatverbreding aan het uiteinde bij het viaduct en de Koning Willembrug die toegang geeft tot de Visserij. Dat is aan de linkerzijde als je vanuit het centrum komt.

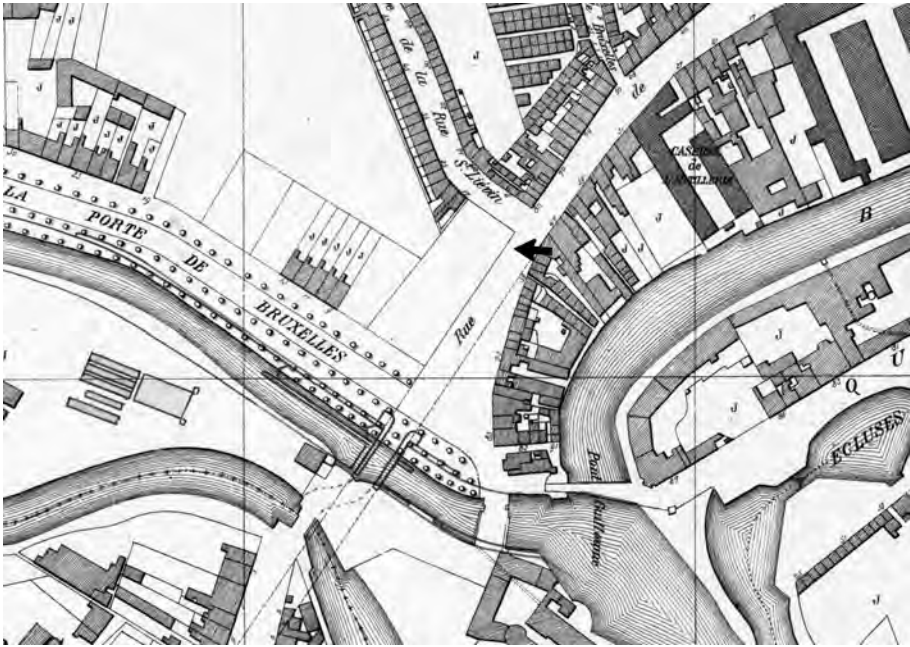
In 1879 werd de nieuwe woning opgetrokken in de toen overheersende neo-classicistische stijl. Verder kon ik niks over de geschiedenis van de woning achterhalen. Dat zelfs de bouwaanvraag niet bewaard bleef, is beslist abnormaal. De bouwheer landmeter Edmond Leyns werkte voor de Stad en was zeer nauw betrokken bij de heraanleg van de zone. Hij speelde een belangrijke rol in de onteigening van het af te breken bouwblok. Misschien gebeurde de aanvraag door de eigenaar van het hoekhuis waarmee het één geheel vormt? Het huis geeft zijn geheimen moeilijk prijs.



Afb. 2. Plan Hondius van 1641



Afb. 3. Plan Gérard (1855-1857)



Afb. 4. plan Gevaert en Van Impe 1878

## Geschiedenis van straat en wijk

Wat echter wel te achterhalen valt is de geschiedenis van de straat en de wijk. De naam Brusselsepoortstraat is uiteraard afgeleid van de Brusselsepoort, een relatief recente benaming. De oudste naam is 'Sente Claren poorte' en verwijst naar het klooster van de Rijke Klaren buiten de poort gelegen in Gentbrugge. De poort verschafte immers toegang tot dit klooster dat in 1286 gebouwd werd. Nadien kwam de benaming Keizerpoort in zwang, Deze wordt vermeld vanaf 1381. De poort is immers gelegen op de weg naar het Keizerrijk. Met het Keizerrijk wordt het Duitse Keizerrijk bedoeld, waartoe de stadspoort in de late middeleeuwen toegang gaf. De bewering dat deze poort vernoemd is naar Keizer Karel V (1500-1555) is dus fout.

De poorten maakten deel uit van de ruimste omwalling van Gent. Nadat in de 13de en 14de eeuw de bewoning sterk uitbreidde, werden meerdere opeenvolgende versterkte poorten gebouwd. De oudst bekende is de Braempoort (Brabantpoort) bij het François Laurentplein op de weg naar Brabant. De Hooi- of

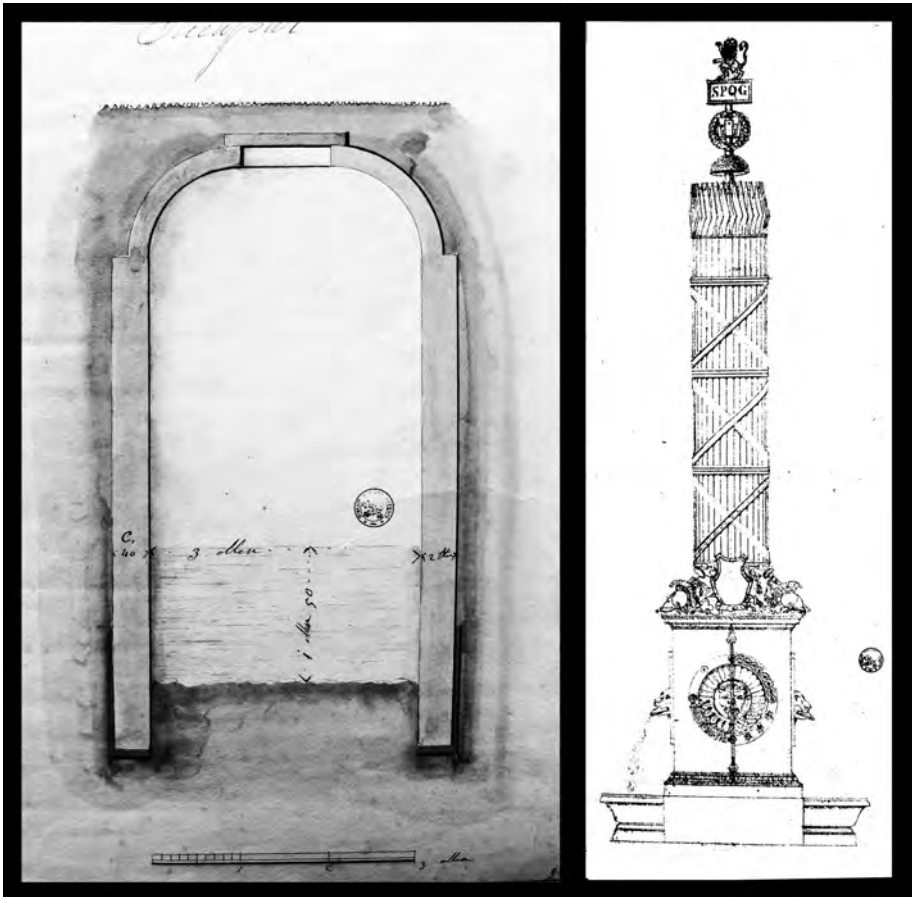


de Steenpoort bij de Brabantdam ter hoogte van de Sint-Christoffelkapel (nu protestantse tempel) werd gebouwd toen de Brabantwijk of het zogenaamde Overschelde bij Gent gevoegd werd. De Vijfwindgatenpoort en walmuur aan het Klein Scheldeken kwam er bij door de toevoeging van de Hooie. Na een nieuwe uitbreiding met het Zand (tussen 1378 en 1384) en de heerlijkheid van Raveschoot werden de Keizerpoort en de Sint-Lievenspoort opgetrokken. Rond het Zand werd de Keizervest gegraven, als bijkomende verdediging. Onder keizer Jozef II werden de vestigingen geleidelijk ontmanteld en de poorten verdwenen. Sommige poorten, zo ook de Keizerpoort, werden onder Frans bewind nog vervangen door ijzeren hekkens en fungeerden als tolpoort. Het was een belangrijke toegangspoort tot de stad en vele intredes van prominente personen in de stad gebeurden dan ook via die poort. In 1527 bekam Pieter De Keysere, één van de oudste drukkers/boekbinders van Gent, de toelating om een deel van het gebouw te gebruiken en een watermolen te bouwen voor het vervaardigen van papier. Het was trouwens de gewoonte om een deel van de stadspoorten te laten bewonen. In 1538 werd de poort herbouwd en in 1578-1584 versterkt met een bolwerk (nu gedeeltelijk Keizerpark). Daarop volgden meerdere herstellingen en verbouwingen tot de poort rond 1790 afgebroken werd. In 1806 kwam er een ijzeren hekken aan de toegang tot de stad. Dat verdween in 1860 bij het afschaffen van het octrooirecht. Dat was een stedelijke belasting voor de in- en uitvoer van goederen.

De Brusselsepoortstraat maakt deel uit van de wijk 't Zand. Dit is de wijk tussen de Vijfwindgatenpoort, Brusselsepoort en Sint-Lievenspoort. De benaming duidt op een rivierduinrug. Deze werd volledig omsloten door het water van de 'Oude Schelde' (een verdwenen loop van de Opperschelde) en de nog bestaande Nederschelde.

Het Pesthuis van Sint-Macharius in de Brusselsepoortstraat, waar besmettelijke zieken werden verzorgd (vooral pestlijders), werd gesticht in 1582. In 1754, toen de pest al een tijd was uitgeroeid, volgde een herinrichting en uitbreiding tot ruiterskazerne. De bepleisterde gevel langs de Brusselsepoortstraat dateert van 1835, toen de inrichting tot artilleriekazerne werd verbouwd. In de jaren negentig van vorige eeuw kwam er de Hollainhof, een 'woonkazerne'.

Een waterstraatje dat van 't Zand naar de Nederschelde leidde, werd bij de bouw van de artilleriekazerne afgeschaft en ingenomen. Daarom werd een nieuwe openbare pomp opgericht, versierd met attributen ontleend aan de vlakbij gelegen militaire instelling. Die pomp werd uitgevoerd door beeldhouwer Parmentier (afb. 5). Het ontwerp was van de hand van Louis Roelandt.



Afb. 5. Plan waterput en ornamentale pomp (SAG, atlas Goetghebuer)

De onmiddellijke omgeving van de Vijfwindgaten en de Visserij was één van de eerste geïndustrialiseerde kernen van Gent in de 18de eeuw. In de tweede helft van die eeuw vestigden er zich verscheidene sterk water en lucht vervuilende bedrijven: zout- en zeepziederijen, brouwerijen en kleurstofraffinaderijen.

De Sint-Lievenspoortstraat en de omliggende straten kenden gedurende de eerste helft van de 19de eeuw een ongemeen grote bouwactiviteit. Die strekte met beluikjes uit tot tegen de loop van de gedempte Oude Schelde (gedeelte van de Hubert Frère-Orbanlaan). Het grote aantal beluiken dat hier uit de grond werd gestampt, illustreert de woekerwinsten die huisjesmelkers uit die

vorm van ‘stadsinbreiding’ konden halen. De meeste dateren uit de jaren 1830-1860, maar sommige van de nog bestaande beluikencomplexen zagen al in het begin van de negentiende eeuw het licht. De meeste waren steegbeluiken met uiterst smalle toegangen. Vanaf de jaren 1835-1840 werden in de Lange (nu gewoon Krevelstraat) en Korte Krevelsteeg (nu Ommegangstraat) meerdere beluiken, met in totaal een 150 tal huisjes, opgetrokken. Dit gebeurde tussen de bestaande 16de- en 17de-eeuwse behuizing voor de kleine man. De meeste bewoners van deze beluiken werkten in de textielindustrie, de meerderheid bij de NV Lousbergs.

Mede daardoor stond de wijk bekend als één van de ongezondste. De huizen waren zeer dicht opeen gepakt en de wijk was grotendeels omringd door water, gevangen tussen twee niet door de scheepvaart gebruikte Schelde armen, die niet meer waren dan open riolen. Epidemieën sloegen hier dan ook extra hard toe. Bij de eerste cholera uitbraak in 1832 waren hier zoveel zieken dat een tijdelijk ziekenhuis moest worden geopend. In 1854 was er 1 dodelijk slachtoffer op 4 in deze wijk, in 1859 werd die verhouding zelfs 1 op 3. Bij de grootste uitbraak in 1866 vielen hier 592 doden, waarvan maar liefst 84 in de wijk van de Sint-Lievenspoort en omgeving.

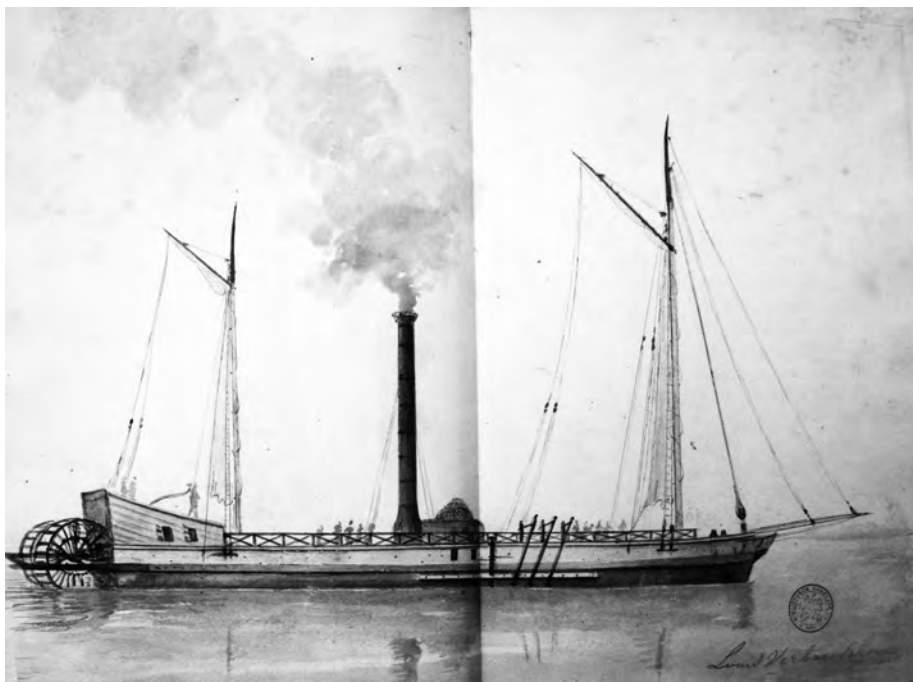
Onder invloed van het werk van sociaal bewogen prominenten, zoals Dr. Mareska, begint het stadsbestuur aarzelend over te gaan tot sanering van de



Afb. 6. Hooietoren in het Klein Begijnhof (privé verz.)

dichtgebouwde wijken. Er worden nieuwe straten getrokken: in 1837 de Sint-Lievensdoorgang en in 1844 de Vijf windgatenstraat. In 1860 wordt de Hubert Frère-Orbanlaan getrokken, in 1890 de Hendrik Waelpstraat en de Karel Antheunisstraat en tot slot in 1936 de Clarissenstraat. De aanleg van de nieuwe straten ging telkens gepaard met het aanbrengen van de levensnoodzakelijke rioleringen. De Oude Schelde en de Kleine Opper Schelde (een verbinding tussen de Oude-Schelde en de Nederschelde bij de Vijfwindgaten) worden over een periode van nagenoeg een volle eeuw geheel gedempt. De Vijfwindgatenbrug wordt gesloopt (1939), evenals een gedeelte van de vestingmuur en -torens. Alleen enige delen van de walmuur en de voor Gent unieke hoektoren (Hooietoren) bleven behouden als zuidgrens van het Klein Begijnhof (afb. 6).

Aan het andere uiteinde van de wijk bij de Keizerpoort werd de ijzeren Koning Willembrug in 1820 gebouwd ter vervanging van een veer dat vroeger de Keizerspoort met de Visserij verbond. De brug werd later vernieuwd en verlegd, en is nu te vinden naast de betonnen fly-over tussen het eindpunt van de Brusselsepoortstraat en de Visserij. De brug vormde ook de verbinding tussen



Afb. 7. Stoomboot op de beurdienst Gent - Antwerpen (UGent Bib. Vliegende Bladen, H. Callion)



de Keizerpoort en de aanlegplaats voor de stoomboot naar Antwerpen (afb. 7). De maatschappij Mercurius verzorgde vanaf 1827 een lijndienst. De eerste stoomboot, De Hoop, kwam hier in maart 1824 aanmeren. Tussen Gent en Antwerpen werd vanaf 1835 een regelmatige beurdienst georganiseerd door twee stoomschepen, de Phénix en de Hirondelle.

In 1874 dacht men in Gent de mobiliteitsproblemen te kunnen oplossen met de aanleg van een paardentramnet. Daarvan werd in 1875 een nieuwe lijn geopend van op het Sint Annaplein, die liep doorheen de Lange Violettestraat en de Brusselsepoortstraat tot de Brusselsepoort. De paardentram voldeed amper en na een poging met accumulatorentrams, besloot men in 1903 deze door trolleyrijtuiggen te vervangen. Nu hoopt men dat de nieuwe Keizerbrug (2016) enig soelaas zal brengen voor de nog steeds prangende mobiliteitsproblemen. En zo blijft de wijk 't Zand levendig in alle opzichten. Er wordt nog steeds gebouwd, verbouwd en gezocht naar manieren om de drukke as van de Brusselsesteenweg tot Gent centrum vlot bereikbaar te maken en te houden. Met wisselend succes.

## **Bronnen en literatuur**

De zoektocht naar de geschiedenis van het huis verliep niet vlot. Door het kadaster in Gent werden slechts enkele schaarse documenten verstrekt. Met deze documenten trok ik naar het Stadsarchief in De Zwarte Doos. Het resultaat van de zoektocht was bedroevend: slechts één bouwaanvraag met plan voor een verbouwing in 1913. Ik besloot de geschiedenis van het huis dan ook te kaderen in een breder geheel. De wijk heeft immers een rijke geschiedenis, waar zeer veel over te vinden is. Mijn dank bij dit bronnenonderzoek gaat naar Adrien Brysse, die mij hielp door zijn materiaal verzameld voor de tentoonstelling over de wijk ingericht door de buurtgroep 'Tweespoorten' ter beschikking te stellen. Deze tentoonstelling had plaats in augustus 2011 in het Liberaal Archief.

De bronnen gebruikt voor de tentoonstelling werden gecontroleerd en aangevuld tijdens de zoektocht die ging van het kadasterarchief naar het Stadsarchief Gent, de provinciale bibliotheek en de universiteitsbibliotheek Gent aan de Rozier. Informatie op het internet werd kritisch geëvalueerd en gebruikt.

### **Belangrijkste literatuur en bronnen:**

1. Kadaster Gent.
2. Stadsplan Hondius (1641).

3. <http://www.sint-pietersdorp.be/ppts/gent%2014c.pdf>
4. Archeoweb.gent.be –thema stadsomwallingen.
5. Deseyn, G. (2001), *Gids voor Oud Gent*, derde druk, Tielt.
6. Gysseling, M. (1954), *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen.
7. Claeys, P. (1886), Les anciennes fortifications de la ville de Gand. La porte de l'empereur. In: *Messenger Sciences historiques*.
8. Jonglas, P. (1834), *Aardrijks-geschiedkundige beschrijving der stad Gend, voor de jeugd met eene kaart*, zesde les.
9. Devriese, L. (2006 en 2007). Stadsverdediging aan de Keizerbrug en de Sint-Lievenspoort. Een vergeten relict van het gebastioneerde Gent. In: *GOV - Heraut*, jg. 41 nr. 4 (deel 1) en jg. 42 nr. 1 (deel 2).
10. Devriese, L., Brysse, A., Gelaude, F. (2015), Wie kent de Koning Willemsbrug? In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 44, nr. 4-5, p. 311-319.
11. De Keukeleire, E. (2007), *135 jaar Openbaar Vervoer in Gent. Deel 7. Gent Zuid*.
12. Stadsarchief Gent, bouwaanvragen reeks G nr. 1733 en 1734: bundels documenten en plannen voor de onteigening, afbraak en rooilijnverlegging tussen de Kregelstraat (toen Korte Kregelstraat) en de Keizersvest.

Naast de hierboven vermelde, ook gegevens in Baillieul, B. en Van Doorne, G. (1994), *Wandelen door de Sint-Annaparochie*, Gent; Balthazar, H. e.a., (1978), *Onderzoek naar de Gentse beluiken*, WIARUG; Binst, S. en Verschaffel, M. (1987), Gent Zuid, een stationswijk, in *Monumenten en Landschappen*, juli-augnummer, p. 22-41; Capiteyn, A. e.a. (1983) *Gentse torens achter rook van schoorstenen. Gent in de periode 1860-1895*; Celis G. (1920), *Beschrijving van Gent*; Claeys, P., Heins, A. (1904), *Gand sous le gouvernement Néerlandais (1815-1830)*; De Gentenaar magazine, 26/6/1998 p.15 en 8-9; De Pauw, N. en Vuylsteke, J. (1874), *De Rekeningen der Stad Gent. Tijdvak van Jacob van Artevelde 1336-1349*; De Potter, F. (zonder jaartal), *Gent van den oudsten tijd tot heden*; Decavele, J. e.a. (1980), *Een vreemde eend in de Belgische bijt, Gent in de periode 1830-1860*; Deseyn, G. (1983), *De Gentse beluiken*, Viat uitgave; Fris, V. (1922), *De historische persoonsnamen der straten van Gent*, p.155 en 163; *Gemeentebleden - Bulletin Communal* met raadsverslagen en *Memorial de la ville de Gand* waarin aflijningsplannen van straten. In Documentatiecentrum DSMG Sint-Amandsberg; Van Doorne, G. (1995), *Gent Schoon geprent*, 1995, p. 160-161; Haerens K. (1982), *Oude straatnamen van Gent* (1982), p. 58 en 87; Steyaert J.J. (1857), *Volledige beschrijving van Gent*; Vander Straeten M. (1973), De Schelde, wandeling 16/7/1973 Langs de Gentse waterwegen. In *GOV - Heraut*; Vermeesch, K. (1990), Wandeling door de Sint-Lievenspoortstraat, over de Schelde en langs de Franse Vaart. In: *GOV - Heraut*; Stads wijken en beluiken, een reeks wandelvoordrachten-Gentse Feesten 1990. In: *GOV - Heraut*, p. 109-128 (met kleine bibliografie, zie ook *GOV - Heraut*, 1991 nr. 2, bijlage 109-128); *WIARUG-Berichten*, maart 1977. In *Ghendtsche Tydinghen* over de wijk Het Zand: 1974/1/p. 26-27; 1975/1/p.15-26; 1977/1/p. 34-36; 1979/1/p. 13 en 6/p. 292-293,306; 1980/5/p. 244 en 256; 1983/4/p. 197, 251-261 en 6/p. 295, 304-307; 1985/6/313-330; 1986/4/182-186; 987/4/210-212; 1988/4/183-185,187, 279-281,6/p. 358-359; 1998/6/p. 346-347; 1999/4/p. 220, 224-227 en 5/p. 244 en 261 en in 6/p. 321-322; 2003/6/p. 397; 2004 p. 259-260; 2005/3/p. 183. Met in het bijzonder: Van Wesemael, M., 'Neen, de Oude Schelde is niet altijd oud geweest' In: *GT* 1983/4/p. 186-214 en 1983/6/p 337-338 en 341-342.